

## BÍRÁLÓI VÉLEMÉNY

Kürtösi Katalin

*Modernism on the 'Margin' – The 'Margin' on Modernism: Manifestations in Canadian Culture* (2013)

című akadémiai doktori értekezéséről

Kürtösi Katalin szakmai-tudományos elbírálásra benyújtott értekezése angol – elhanyagolható mértékben francia - nyelven nyomtatásban már megjelent önálló kötet, mely a Wisner Verlag nevű német kiadó gondozásában a SALC (*Studies in Anglophone Literatures and Cultures*) jelölésű sorozat negyedik tomosaként látott napvilágot. (Sajnos tárgy- és névmutató nélkül.) Diszciplináris besorolások és tantárgyi leágazások alapján a bíráló tárgyat képező munka olyan vizsgálat eredményeit foglalja össze, melyeknek felbukkanása a szakmai közbeszédben az adott vizsgálat utalási rendjében a kanadisztika (vagy kanadológia), az észak-amerikanisztika, az anglistika/amerikanisztika, avagy általában az irodalmi kultúra címszavai alatt várható.

A jelölt tág ölelésű értekezése érdemes munka, mely számos szakmai-tudományos feladatot vállal és teljesít. A 278 (273 + 5) oldal terjedelmű dolgozatban (és a közel 19 oldalnyi terjedelmet meghaladó téziszfüzetben) leírtak ismeretében bizonyítottnak látom, hogy a jelölt hozzájárul a tudomány továbbfejlődéséhez. A bírálendő értekezés alapján ugyancsak bizonyítottnak látom, hogy a jelölt új ismeretekkel, jelentős eredeti tudományos eredménnyel gyarapítja a tudomány szakot. Vonatkozik ez a megállapítás egyrészt - és elsősorban - az egyetemes modernizmusra és annak diszciplináris leágazásaira, másodsorban a kanadai-északamerikai irodalmi kultúrára és annak egyéb művészeti szatellitjeire, elsősorban a festészetre. A hatalmas kulturális anyagot megmozgató munka hiteles adatokat tartalmaz. A választott téma, melynek fogalmi alapja adott pólusok közötti átvezetés tényének és irányának feltérképezése, szerencsésen szolgálja a nemzetközi és a hazai kanadistikai kutatásokat. Mindezek alapján feltétel nélkül támogatom a nyilvános vita kitűzését.

A bemutatott vizsgálat irányait konkrét és világosan megfogalmazott célkitűzések vezérlik, míg az értekezés tenorját a vállalkozás felvetéseire és kérdéseire adott válaszok összessége teremti meg. A szöveg közel egyharmada olyan értelmezéseket kínál, melyek egy konkrét fogalmiság jelentésfeltáró anatómiáját vannak hivatva feltérképezni. A fogalomfeltárás, mely végső soron egy tetemesen gazdag korpuszból kigyűjtött modernizmus definíciók bemutatása és – meglehetősen takarékos - elemzése, behatárolja a célszövegek kronológiáját: nyilvánvaló, hogy a huszadik század irodalmi kultúrájából sarjadt anyagról van szó.

Történelmi visszatekintésben a második világháború óta a modernizmus-kutatás látványos és szinte dömpingszerű felfutását tapasztalhatjuk. Persze ebben a vonatkozásban megkésettiségekkel és lemaradásokkal is kell számolni. Ami a releváns fogalmiság kezelését

illeti, a dolgozat legtöbbször alkalmasan bontja a nemzetközi modernizmusban felterlódott kumulatív anyagot (az olyan nehezen összemérhető kifejezési formák esetében is, mint például a német expresszionista dráma kontra a kubista festészet) megfelelően hierarchiába szervezett klaszterekre. Ezek az eljárások egyben kijelölik azokat a statisztikailag is súlypontozott térrétegeket, melyek képesek szakmai-tudományos legitimációt kölcsönözni bizonyos tematikus pólusoknak. Ha például meg kellene jelölnünk pontosan egy fél tucat kifejeződési tartományt, melyben a modernizmus leginkább alkalmasan jelzi saját jelenlétét és szerepvállalását, feltehetően akkor járnánk el helyesen, ha ötven százalékban az adott irodalmi kultúra három tag ölelésű műnemét választanánk, melyet további három művészi kifejeződési csoport egészítene ki. Ezek a következők: festészet, zene, építészet. De azért az igaztalan általánosítások veszélyének csökkentésére tegyük hozzá mind ehhez ezt a négy szót: valamint bármely kreatív művészet.

Egy olyan disszertációban, mely pazarló bőkezűséggel mozgósítja a fogalommagyarázatra és jelentésértelmezésekre szánt energiákat, a jelölt takarékosabban is teljesíthette volna a könyv első 84 oldalára kiporciózott feladatokat. Emlékeztetek arra, hogy ebben a részben elsősorban az egyetemes modernizmus (valamint az időhatárok, ikonocitás, modernitás, az avantgárd stb.) áll a figyelem központjában. A jelölt célirányosan – egyben dömpingszerűen – kiválasztott idézetek dokumentációs erejét állítja csatasorba, mintegy azt bizonyítandó, hogy a modernizmus kumulatív elméleti hozadéka tömeges bizonyító erejével, valamint az érvelési arzenál mára már tiszteletet parancsoló meggyőző energiájával számottevő kozmopolita tényező. Bár a jelölt többszörösen is aláhúzza a modernizmus heterogén mivoltát, saját dolgát is megkönnyítette volna, ha nyomatékosabban hangsúlyozza, hogy a modernizmus gyűjtőfőnév, és egyben *előlegezi* azokat a kategóriákat, melyek általában a modernizmus fő princípium divisionisát szolgáltatják. Tehát: mik is a modernizmus elsőszámú természetes nem-fogalmi? Egyszerűbben: mozgalmról beszélünk, avagy stílusról? A válasz nyilvánvaló: adott utalási erővonalak függvényében mindkettőről. És még több tucatnyi egyéb attribútumról: világlátás, irodalmi-képzőművészeti szerveződés/csoport, avantgárd-experimentalista és egyéb kísérletező szándékú művészi-írói eljárások (például T. S. Eliot vagy N. Frye „mítoszi módszere”, Gertrude Stein kubista prózakísérletei, Hemingway minimalizmusa, William Faulkner időszemlélete, a Dos Passos-féle kaleidoszkópikus próza, panoramikus prezentáció és automatikus írás, metafikció, fekete humor, a bumutatott életanyag kaotizálása, Ezra Pound imagizmusa illetve ideogrammatikus módszere és általában a kemény, konkrét, élesen kivésett, körvonalaiiban tiszta képek megkonstruálására és megjelenítésére törekvő sűrítő-tömörítő versépítkezése, valamint általában a költői szubjektum hagyományos érvényesülésének visszaszorítása stb. Mindez persze a romantikus sallangok temetését is jelenti. Mire is buzdította kortársait a futuristák Filippo Marinettije?: Pusztítsátok el a holdfényt! A pusztítás céltáblája jól ismert: a holdfény a költői hagyomány egésze.

Talán ideológiai okokkal magyarázhatjuk azt a lassú nekibuzdulást, mely a magyarországi egyetemi tananyagokban, általában a hazai közbeszédben (beleértve a szintézis igényével kiadott irodalomtörténeteket) a modernizmus-fogalom módfelett takarékos - vagy semmis – használatát jellemezte. Lássunk néhány példát. 1966-ban jelent meg Ország László

szerzőségében *Az amerikai irodalom története*. Hat évvel később került kiadásra, három szerző tollából és a Gondolat Kiadó gondozásában, *Az angol irodalom története*. Bár a modernizmus bizonyos összetevőiről (esztétizmus, avantgárd, a kismagazin mozgalom stb.) van szó a két szövegben, egyik sem tartalmazza a modernizmus szószerinti említését. Eszmetörténeti meggondolások alapján ugyancsak nem meglepő az Akadémiai Kiadó állásfoglalása: az 1982-ben megjelent *Világirodalmi Lexikon* (nyolcadik) kötetben szereplő „modernizmus” címszó alatt a szerző megállapítja, hogy „koronként, irodalomtörténeti és irodalompolitikai felfogásonként változik a terminus terjedelme és értékelő jellege”... Például ha a fogalom egybeesik a „dekadencia” és a „formalizmus” szavakkal, „az így felfogott modernizmus ellentétben áll az érték értelmében vett realizmussal”... stb. A hazánkban kiadott modernizmus-irodalom igyekezett pótolni a terminológiai lemaradást és az USA-irodalomtörténet második kiadásában (1997) a tárgymutató már összesen 25 referenciát ad a modernizmus címszó alatt. Az egyre inkább kiteljesedő modernizmus szakirodalom egyik korai példája Egri Péter *James Joyce és Thomas Mann. Dekadencia és modernség* (1967) című monográfiája, mely később angol nyelven is napvilágot látott. A modernizmus-posztmodernizmus irányú stúdiumok mára beépültek az egyetemi oktatás-kutatás anyagába.

Itt jegyzem még meg, hogy léteznek olyan szakmai vélemények, melyek szószólói egyáltalán nem ismerik el a modernizmus létezését. Azzal érvelnek, hogy értelmetlen vállalkozás egy külön, autonóm modernizmusról beszélni, hiszen a 19. század kezdete óta (tehát több mint két évszázada) az irodalmi kultúra folytonosságát nem törte meg számottevő elmozdulás. E logika alapján az eltelt két évszázad irodalma lényegében a romantika természetes leágazása és kiterjesztése.

Néhány bekezdéssel korábban konkrét nevekhez kapcsoltam a modernizmus néhány kifejeződését. A nevek többsége az angol-amerikai irodalmi kultúrát idézi, ami ehelyütt egyáltalán nem véletlen. Az aránytalanul „reprezentatív” listával azt a meggyőződésemet akartam kifejezni, célzatosan, hogy a rendszer „szivárog”. Nem lehet ugyanis tagadni, vagy elhallgatni, hogy a kanadai kultúra az angol-amerikai (Anglo-American) kultúrkör szétszakíthatatlan, integráns része. Ezt azért nem lehet elhallgatni, mert az ilyen természetű kihagyások hamis megállapításokat eredményezhetnek. Hamis elhallgatásnak számít például az, hogy egy olyan értekezés, mely a modernizmus anatómiájára vállalkozik, nem tud az 1913-ban megrendezett, Észak-Amerikában hatalmas szenzációnak számító Armory Show-ról. Másodszor: ne feledjük, hogy amennyiben a Kanada versus USA oppozíció filterén át szemléljük a „végek” kontra „centrum” oppozíciót, Kanada számára nyilvánvaló központként szolgált általában New England, a kezdetektől alkalmas urbánus mintának elfogadott New York City és Boston, a későbbiekben New Orleans, Chicago, San Francisco, Denver. Az értekezés említi Walt Whitman, valamint Mark Twain kanadai kultuszát. Ugyanakkor hiányérzetünk támadhat, hogy legalább az említés szintjén nem hallunk a déli szomszéd számos más képviselőjéről. Példa gyanánt említem a következőket: Emerson, Poe, Thoreau, Melville, Hawthorne, Crane, Beecher-Stowe, Dreiser, Wright, Ellison, Hughes és mintegy félszáz egyéb szerző. A vállalkozás sikerét segítené, ha Kürtösi Katalin szakmai-tudományos vállalkozása a jövőben éppen ez a téma lenne.

A mindennapi közbeszédben általánosan elfogadott klisé az a vélemény, hogy a modernizmus-posztmodernizmus olyan kronológikus haladvány logikáját követi, melyben az utóbbi a modernizmus meghaladását jelenti. Továbbá: ha ez igaz, az utóbbi egyfajta evolúciós elrendezettségben több, minőségileg magasabb szintű, „fejlettebb” mint a modernizmus. Érvelése alapján néhány esetben mintha Kürtösi Katalin is hajlana az említett sorrendiség elfogadására. Kérdezzük meg a jelöltet, hogyan ítéli meg ezt a dilemmát, és a következő idézett mondat üzenetét, mely Akadémiai Kiadó egy 2005-ből származó kiadványából való: „Végső soron a posztmodern szöveg rendszerbontó, jelentést destabilizáló, hagyományromboló, irodalmat bomlasztó, jellemapasztó”.

Debrecen, 2016. november 7.

Tisztelettel:

Dr. Virágos Zsolt

ny. egyetemi tanár

Debreceni Egyetem

Angol-Amerikai Intézet